

Xurshid NEKBOYEV,

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti mudiri p.f.f.d., dotsent,

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti professori N. Ergashev taqrizi asosida

BO'LAJAK MUHANDISLARNI KASBGA TAYYORLASHDA MEDIA TA'LIMNING KOMMUNIKATIV KOMPONENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIYASI VA METODIKASI

Аннотация

Ushbu maqolada medianing falsafasi va nazariyasi, bo'lajak muhandislarni kasbga tayyorlashda mediata'limning kommunikativ komponentligini rivojlantirishning nazariyasi va metodikasi, ommaviy kommunikatsiya vositalari (media) axborotni yaratish, yozib olish, undan nusxa olish, tirajlash, saqlash, tarqatish, idrok qilish, muallif va ommaviy auditoriya o'rtasida axborot almashish vositasi hisoblanishi, mediata'lim, maktab o'quvchilari va talabalar tomonidan ommaviy axborot vositalari qonuniyatlarini o'rganishlarini yoqlydigan pedagogika fani doirasidagi maxsus yo'nalish sifatida, o'quvchi va talabalarga media dunyosi hamda mediamadaniyat asarlariga moslashishi ommaviy axborot vositalari tilini o'zlashtirish mediamadaniyat asarlarini tahlil qilish fikr mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Medianing falsafasi va nazariyasi, bo'lajak muhandislarni kasbga tayyorlash, didaktik ta'minot, raqamli ta'lim, innovatsion faoliyat, raqamli ta'lim muhiti va boshqalar.

ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ МЕДИАОБРАЗОВАНИЯ ПРИ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ К ПРОФЕССИИ

Аннотация

В данной статье рассматриваются философия и теория медиа, теория и методика развития коммуникативной составляющей медиаобразования при подготовке будущих инженеров к профессии создания, записи, копирования, распространения, хранения, распространения, восприятия, передачи информации средствами массовой коммуникации (СМИ), автором и рассматривается как средство обмена информацией между массовой аудиторией, медиаобразование, как особое направление в педагогической науке, пропагандирующее изучение законов медиа школьниками и студентами, представлены адаптация студентов и студентов к медиамундиру и произведениям медиакультуры, освоение языка средств массовой информации, анализ произведений медиакультуры, мнения и комментарии.

Ключевые слова: Философия и теория медиа, профессиональная подготовка будущих инженеров, дидактическое обеспечение, цифровое образование, инновационная деятельность, цифровая среда обучения и др.

THEORY AND METHODOLOGY OF DEVELOPMENT OF THE COMMUNICATIVE COMPONENT OF MEDIA EDUCATION IN PREPARING FUTURE ENGINEERS FOR THE PROFESSION

Annotation

This article discusses the philosophy and theory of media, the theory and methodology of developing the communicative component of media education in preparing future engineers for the profession of creating, recording, copying, distributing, storing, distributing, and perceiving, transmission of information by means of mass communication (mass media), by the author and is considered as a means of exchanging information between a mass audience, media education, as a special direction in pedagogical science, promoting the study of media laws by schoolchildren and students, the adaptation of students to the media world and works of media culture, mastering the language of the media, analysis of works of media culture, opinions and comments are presented.

Key words: Philosophy and media theory, professional training of future engineers, didactic support, digital education, innovative activity, digital learning environment, etc.

Kirish. Ilmiy taraqqiyot konsepsiyasining asosiy qoidasi – media darajasining u yoki bu nazariyani qanchalik taraqqiy etganligiga bog'liqligidir. Media nazariyasi bir shakli sifatida qaraladi, ammo bo'lajak muhandislarni kasbga tayyorlashda mediata'limning ahamiyati masalasi ochiqlicha qolmoqda.

Dunyoning zamonaviy ko'rinishi ko'p jihatdan fan-texnika taraqqiyoti natijalaridan foydalanuvchilarning kundalik hayotiga tadbiiq etilayotgan raqamli axborot texnologiyalarining rivojlanishi bilan belgilanadi. Raqamli texnologiyalarga asoslangan axborot vositalaridan foydalanish hozirgi vaqtda ko'p qirrali va xilma-xildir. Ommaviy axborot vositalarining nazariyasi va amaliyotida – foydalanuvchilarni aloqa vositalaridan anglagan holda foydalanishga o'rgatish asosiy muammolardan sanaladi.

Jahonda raqamli texnologiyalar va kompyuter qurilmalarining shiddat bilan rivojlanishi - raqamli media makonni anglangan holda tushunishni talab qilmoqda. Ma'lumki, raqamli texnologiyalar kundalik hayotda keng qo'llanilishi natijasida turli ijobiy va salbiy holatlar bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu esa o'z navbatida yuzaga kelayotgan ijtimoiy hamda mafkuraviy o'zgarishlar bilan belgilanadi.

Mamlakatimizda intellektual fikrning vizual burilishiga ta'sir ko'rsatgan raqamli texnologiyalar bilan bevosita bog'liq turli holatlar hamda tarjima qilish tizimlarining mavjudligi - ularni tahlil qilishga o'tkazish bilan tavsiflanadi. Shunga ko'ra, ushbu dissertatsiyada biz raqamli kodning umumiy media nuqtai nazaridan tahlil qilish uchun tadqiqot asosi sifatida vizual burilish xususiyatini hisobga oldik. Unga ko'ra nazariy va uslubiy asoslari - ommaviy axborot vositalari

nazariyasi hamda hozirgi zamon fanlararo nazariy nutq bilan belgilanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mediata'lim muammosi va ulardan ta'lim jarayonida foydalanish ustida respublikamizda A.A.Abdugodirov, U.Begimqulov, R.H.Djurayev, D.D.Sharipova, U.I.Inoyatov, N.A.Muslimov, A.R.Xodjaboyev, M.Mirsoatova, H.O.Jo'rayev hamdo'stlik mamlakatlaridan YE.A.Bondarenko, L.S.Zaznobina, A.A.Jurin, A.V.Spichkin, Y.N.Usov, A.V.Sharikov kabi qator tadqiqotchilar ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borganlar.

Ommaviy kommunikatsiya vositalari, boshqacha aytadigan bo'lsak media - axborotni yaratish, yozib olish, undan nusxa ko'chirish, ko'paytirish, saqlash, tarqatish, idrok qilish, muallif va ommaviy auditoriya o'rtasida axborot almashinish vositasi hisoblanadi. Vizual – ko'rgazmalilik, audio (tovushli) – tovushni yozib olish, audiovizual ya'ni tovushli ko'rgazmalilik (kinematograf, tevideniye, video, Internet) kabilar orqali medialar farqlanadi. Media auditoriga turlicha ta'sir ko'rsatishi mumkin. Xususan, shaxsni tarbiyalash va rivojlantirishda medianing ijobiy imkoniyatlariga uning keng qamrovliligi, ommaviyligi, ma'lumot berish imkoniyati, dunyoda sodir bo'layotgan hodisalarga tezda javob berish qobiliyati va shu kabilar kiradi. Medianing salbiy ta'sirini o'zgaralar fikriga qaramlikni shakllantiruvchi manipulyatsiya qilish xususiyatiga ega usullari, ekrandagi zo'ravonlikning ta'siri kabilar kiradi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Zamonaviy adabiyotlarda mediata'lim muammolari quyidagicha:

asosiy vosita - matbuot, radio, kino, televideniye, video, kompyuter tarmoqdari va shu kabilar;

idrok qilinishiga ko'ra - audio, video, audiovizual, belgili-matnli, grafikali;

foydalanishligiga ko'ra - yakka tartibda, guruhda, ommaviy, uyda, ishda, transportda va shu kabilar;

ma'lumotlar mazmuniga ko'ra;

ijtimoiylashtirish yo'nalishiga ko'ra - mafkuraviy, siyosiy, axloqiy-tarbiyaviy, o'quv-bilish, estetik, ekologik, iqtisodiy;

funksiyalari va foydalanish maqsadlariga ko'ra - ma'lumot olish, ta'lim, muloqot, muammolarni hal qilish, ijtimoiy boshqaruv va shu kabilar;

shaxsga ta'sir ko'rsatishiga ko'ra - saviyani oshirish, bilimlarni rivojlantirish, o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini tarbiyalash, mustaqil ta'lim olish, o'zligini namoyon etish, o'z mavqei belgilab olish, holatni tartibga solish, ijtimoiylashtirish kabilar orqali tasniflash qabul qilingan [1]Fedorov, Novikova, Chelishcheva, Karuna, 2005, 12-b.]

Tahlil va natijalar. Mediata'lim ta'lim oluvchilari tomonidan ommaviy axborot vositalari qonuniyatlarini o'rganish – pedagogika fani doirasidagi maxsus yo'nalish sifatida amalga oshiriladi. Bu esa o'z o'rnida ta'lim oluvchilarga media dunyo va media madaniyat haqida tasavvurlarga ega bo'lishga, ularga moslashish hamda ommaviy axborot vositalari tilini o'zlashtirish, media madaniyat mavzularini tahlil qilish kabilar yordam beradi. Mediata'limning asosiy vazifasi: yosh avlodni globallashtirish sharoitlarida axborotlarni ongli ravishda qabul qilib, undan o'rinli foydalanib yashashga tayyorlash, turli ma'lumotlarni idrok qilish, insonni uni tushunishga o'rgatish, uning ruhiyatga ta'siri oqibatlarini tushunib yetish, kommunikatsiyaning noverbal shakllari asosida, texnik vositalar va zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida muloqot usullarini o'zlashtirishdan iborat[2].

Turli yillarda mediata'limi muammolari ustida olib borilgan tadqiqotlar taxlili va tadqiqotchilar asarlarini o'rganish hozirgi davrda mediata'lim turli talqin qilinishi ko'rsatdi. "Mediata'lim - o'quvchilar individualligini rivojlantirishda ommaviy kommunikatsiya vositalari va axborotdan (matbuot, radio, kino, televideniye, video, kompyuter texnikasi, fotografiya) foydalanish tizimi sifatida ko'rilib, bilim to'playdigan ana'anviy o'quv fanlaridan farqli o'laroq rivojlantirish tizimining o'zi, birinchi navbatda, maktab o'quvchisi emotsional-intellektual rivojlanishi jarayoni va uning imkoniyatlarini modellashtiradigan badiiy-ijodiy faoliyat amaliyotini ko'zda tutadi"[3].

"Mediata'lim – media bilan muloqot qilish, ijodiy, kommunikativ qobiliyatlarini, tanqidiy tafakkurni, talqin qilish, mediamatnlarni tahlil qilish va baholash ko'nikmasini shakllantirish, mediatexnika yordamida o'z-o'zini ifodalashning turli shakllariga o'rgatish maqsadida ommaviy axborot vositalari yordamida va uning materialida shaxsning ta'lim olishi va rivojlanishi jarayonidir"[4].

"Pedagogik nazariya va amaliyotida o'ziga xos, mustaqil soha sifatida ko'riladigan ommaviy kommunikatsiyaning zamonaviy vositalarini o'zlashtirish uchun nazariyani o'rganish va amaliy ko'nikmalarga ega bo'lish; uni bilimning boshqa, masalan, matematika, fizika, geografiya kabi sohalarni o'qitishda foydalaniladigan yordamchi vositalardan farqlash lozim"[2].

"Ta'lim oluvchilarni turli o'quv fanlarni o'rganishda mediata'lim jihatlarni kuchaytirish yo'li bilan axborot makonida yashashga tayyorlash amalga oshiriladi"[5].

Yetakchi mutaxassislar o'rtasida so'rovnoma o'tkazilganida, ushbu so'rovnomada mutaxassislarining aksariyati quyidagi YUNESKO ta'rifini ma'qullashini ko'rsatgan: "Mediata'lim medianing barcha turlari (bosma va grafika, tovushli, ekranli va shu kabilar) va turli texnologiyalar bilan bog'liq; u insonlarga ommaviy kommunikatsiyadan ularning sotsiumida qanday foydalanilishini tushunish, boshqa insonlar bilan muloqot qilishda medianing foydalanish qobiyaliyatlarini egallash; insonga quyidagilarni bilish imkonini beradi: 1) mediamatnlarni tahlil qilish, tanqidiy o'zlashtirish

va yaratish; 2) mediamatnlarning manbalarini aniqlash, ularning siyosiy, ijtimoiy, tijoratga oid yoki madaniy ma'nafatlari, ularning kontekstini aniqlash; 3) media tarqatadigan mediamatnlarni va qadriyatlarini talqin qilish; 4) shaxsiy mediamatnlarni yaratish, tarqatish va undan manfaatdor auditoriyaga ega bo'lish uchun tegishli mediamatnlarni tanlash; 5) idrok qilish uchun ham, uni ishlab chiqarish uchun ham mediaga erkin kirish imkoniyatiga ega bo'lish.

Mediata'lim har qanday mamlakat fuqarosining o'z-o'zini erkin ifodalash bo'yicha asosiy huquqlari va ahborotga huquqining bir qismi bo'lib, demokratiyani qo'llab-quvvatlash vositasi hisoblanadi. Mediata'limni barcha mamlakatlar o'quv rejalariga, qo'shimcha, norasmiy va "butun hayot davomida" ta'lim tizimiga joriy qilish tavsiya etiladi[6].

Ayni vaqtda zamonaviy madaniy vaziyatda mediata'lim pedagogik yo'nalish sifatida badiiy ta'lim, san'atshunoslik, madaniyatshunoslik, madaniyat va san'at tarixi, psixologiya kabilar ajralmas komponenti sifatida namoyon bo'ladi.

Mediamadaniyat mahsuloti – mediamatn – ma'lumotga ega, medianing har qanday ko'rinishi va janrida bayon qilingan habar (gazeta maqolasi, teleko'rsatuv, videoklip, film va shu kabilar) sifatida ifodalanadi. Mediamatnlarni quyidagi turli ko'rsatkichlar bo'yicha tabaqallashtirilgan auditoriya uchun mo'ljallangan bo'lishi mumkin: ommaviy va elitar, global va lokal, ko'p millatli yoki etnosli, shahar va qishloq aholisi, erkaklar va ayollar, bolalar-o'smir-yoshlar, ateistik va diniy va shu kabilar.

Mediata'lim mazmuniga media sohada san'atshunoslik asoslari (media turlari va janrlari, medianing sotsiumdagi vazifalari, media til, media tarixi va shu kabilar), nazariy bilimlar qo'llanilishining asosiy sohalari (ommaviy axborotning professional vositalari, havaskorlar media sohasi, mediani tarqatish kanallari, media sohada klublar, to'garaklar harakatlari, ta'limiy, hordiq chiqarish muassasalari va shu kabilar) haqida ma'lumotlar, media material asosida mashg'ulotlar o'tkazish kabilar kiradi.

Media madaniyat asarlarini o'rganish media ta'limning quyidagi asosiy tushunchalariga tayanadi – "media agentligi" ("axborot manbasi"), "mediamatn toifasi", "mediamatn tili", "media texnologiyasi", "media toifasi", "medianing auditoriyasi" va shu kabilar.

Media agentligi (media matn taqdim etuvchisi, media ma'lumot manbasi, media industriyasi) – qoidaga ko'ra, ommaviy auditoriya uchun mo'ljallangan mediamatnlarni yaratadigan va tarqatadigan telekanal, nashriyot, kinostudiya kabilar ishlaydigan tashkilotlar, shaxslar guruhi va texnik vositalar majmui.

Media toifasi – mediamatnlarning har xil turlari (matbuot, televideniye, kinematograf va shu kabilar.), shakllari (reklamaga oid, hujjatli, ta'limiy va shu kabilar) va janrlari (maqola, intervyu, reportaj, drama, komediya va shu kabilar).

Media ta'lim auditoriyasi (ta'lim oluvchisi) – media matn mo'ljallangan insonlar guruhi.

Media texnologiyasi – 1) media matnni ishlab chiqarish uchun zarur apparatura, asboblari va materiallar; 2) aniq texnik vositalar, kompozitsiya, janrlar va shu kabildan foydalanish nuqtai nazaridan mediamatnlarni yaratish usullari.

Xulosa va takliflar. Shunday qilib, Media til – aniq mediamatnlarni yaratishda foydalaniladigan ifodalilik vosita va usullari majmuasidir. Medialar o'quvchi, foydalanuvchi va tinglovchilar bilan verbal, tasviriy yoki audiovizual tillarda "muloqot" qilish qobiliyatiga egadir. Aniq media matnlarni yaratishda vosita va usullar majmuasi (kodlar va shartlar to'plami, ular yordamida voqelik qayta anglanadi va taqdim qilinadi) qo'llanilishi mumkin.

Kino va televideniye ham ko'rish, ham tovushli vositalarini o'z ichiga olgan audiovizual tildan foydalanadi, matbuot tili verbal (bosmadan chiqarilgan matn) va grafik (illyustratsiya, fotosuratlar) obrazlarni birga qo'shib qo'llaydi. Mediani taqdim qilish (reprezentatsiyasi) – mediamatnda insonlar sotsiumi (odamlar, voqealar, g'oyalari va shu kabilar) hayotini aks ettirish (reprezentatsiyasi) jarayoni.

ADABIYOTLAR

1. Федоров А.В. Медиаобразование: социологические опросы. Таганрог: Изд-во Кучма, 2007. 228 с. Федоров, 2007, 250-б.
2. Педагогическая энциклопедия : В 2 т. / Гл. ред. В. Г. Панов. — Москва : Большая Рос. энцикл., 1993-1999. Педагогическая энциклопедия, 1993, 555-б
3. Усов Ю.Н. Кинообразование как средство эстетического воспитания и художественного развития школьников. Дисс. ... д-ра пед. наук. – М., 1989. – 356 с.
4. Федоров А.В. Анализ персонажей медиатекстов на занятиях: творческие задания // Перемена. 2007. № 3. С. 15-21. Федоров, 2001, 38-б
5. Зазнобина, Л.С. Проект стандарта медиаобразования, интегрированного в гуманитарные и естественнонаучные дисциплины начального и среднего общего образования [Текст] / Л. С.Зазнобина. - М. : Просвещение, 1999. – 40 с.Зазнобина, 1998, 32-б.
6. Федоров А.В. Медиаобразование будущих педагогов. Таганрог: Изд-во Кучма, 2005. 314 с. Федоров, 2005, с. 331